

# مدرنیسم توسعه نیافتگی و از خودبیگانگی طبقه متوسط جدید در ایران

تالیف

دکتر روزان حسام قاضی

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رباط کریم



۱۱۸ - آ . ا .

# بیت

## بیت

سرشناسه	: حسام قاضی، روزان، ۱۳۶۲ -
عنوان و نام پدیدآور	: مدرنیسم توسعه نیافتگی و از خودبیگانگی طبقه متوسط جدید در ایران / تالیف روزان حسام قاضی.
مشخصات نشر	: تهران : آوای نور، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۱۷۵ ص: مصور، جدول، نمودار.
شابک	: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۲۱۰-۵
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
یادداشت	: کتاینامه: ص. [۱۶۵] - ۱۷۰.
موضوع	: طبقه متوسط -- ایران -- تاریخ -- قرن ۱۴ -- نمونه پژوهی
موضوع	: Middle class-- Iran-- History -- ۲۰th century -- Case studies
موضوع	: عقب ماندگی -- ایران -- علل -- نمونه پژوهی
موضوع	: Underdevelopment -- Iran -- Causes -- Case studies*
موضوع	: از خود بیگانگی (روان شناسی اجتماعی) -- ایران



---

مدرنیسم توسعه نیافتگی و از خودبیگانگی

طبقه متوسط جدید در ایران

تالیف: دکتر روزان حسام قاضی

صفحه‌آرا: منیرالسادات حسینی

ناشر: انتشارات آوای نور

چاپ اول: ۱۳۹۵

شمارگان: ۵۰۰ نسخه

صحافی: نشاط

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۳۰۹-۲۱۰-۵

---

• نشانی: تهران، میدان انقلاب، خیابان ۱۲ فروردین، خیابان شهید وحید نظری

پلاک ۹۹، تلفن: ۶ و ۶۶۹۶۷۳۵۵ - نمابر: ۶۶۴۸۰۸۸۲

---

کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

قیمت ۱۲۰۰۰ تومان

---

## فهرست مطالب

---

مقدمه	۱۵
فصل اول: طرح موضوع	۱۷
۱ - تعریف موضوع	۱۷
۲ - سوالات و فرضیات و روش تحقیق	۲۲
فصل دوم: طبقه متوسط جدید و ازخودیگانگی: یک چهارچوب نظری	۲۷
مفاهیم نظری	۲۸
۱ - مفاهیم نظری ازخودیگانگی	۲۸
ویلهم هگل	۲۸
کارل مارکس	۲۹
فویر باخ	۳۰
امیل دورکیم	۳۱
جورج زیمل	۳۲
تالکوت پارسونز	۳۴

۳۵	.....	اریک فروم
۳۶	.....	ادگار فردینبرگ
۳۶	.....	رابرت مرتن
۳۸	.....	ملوین سی من
۳۹	.....	الف) احساس بی قدرتی
۳۹	.....	,
۳۹	.....	پ) احساس بی هنجاری
۳۹	.....	ت) احساس انزوای اجتماعی
۴۰	.....	ث) احساس تنفر از خویشان
۴۰	.....	۲- مفاهیم نظری طبقات اجتماعی
۴۰	.....	الف) طبقه در مفهوم کلاسیک
۴۰	.....	افلاطون
۴۱	.....	ارسطو
۴۱	.....	ب) طبقه در مفهوم مدرن
۴۱	.....	۱) طبقه در مفهوم مارکسیستی
۴۱	.....	کارل مارکس
۴۲	.....	گئورگ لوکاج
۴۳	.....	آنتونیو گرامشی

۴۳	..... لوئی آلتوسر
۴۴	..... (۲) طبقه در مفهوم غیرمارکسیستی
۴۴	..... ژوزف. آ. شومپتر
۴۵	..... ماکس وبر
۴۷	..... (پ) مفهوم طبقه متوسط جدید در دیدگاه نظریه پردازان اروپایی و آمریکایی
۴۷	..... امیل لدرر
۴۷	..... سی رایت میلز
۴۸	..... رالف دارندورف
۴۹	..... لاک وود
۴۹	..... (ت) طبقه متوسط جدید ایرانی در تعریف نظریه پردازان ایرانی و خارجی
۴۹	..... جلال آل احمد
۵۰	..... احمد اشرف
۵۱	..... جیمز بیل
۵۲	..... حسین ادیبی
۴=۵۳	..... حسین بشیریه
۵۴	..... عبدالعلی لهسایی زاده
۵۶	..... ابراهیم انصاری
۵۷	..... علیرضا ازغندی

۵۸	..... نقش طبقه متوسط جدید در مدرنیسم توسعه یافتگی
۵۸	..... سیمون مارتین لیپست
۵۹	..... ساموئل هانتینگتون
۶۰	..... دانیل لرنر
۶۱	..... مارشال برمن
۶۴	..... ۳- چهارچوب نظری محقق
۶۷	..... جمع بندی فصل دوم
۶۹	..... فصل سوم: سیر تکوین و شکل گیری طبقه متوسط جدید در ایران
۷۰	..... پیدایش و تکوین طبقات اجتماعی در ایران
۷۰	..... ۱- ساختار اجتماعی و دگرگونی‌های طبقات اجتماعی در ایران قبل از قاجار
۷۰	..... تداوم و ترکیب اجتماعی در سده‌های میانه
۷۱	..... ۲- تکوین طبقات اجتماعی در دوره قاجار
۷۱	..... قشرهای مسلط
۷۱	..... شاهزادگان قاجار
۷۲	..... فرماندهان نظامی
۷۲	..... قشرهای بالای دیوان سالاری
۷۲	..... قشرهای مسلط و زمین دار

- سلسله مراتب مذهبی ..... ۷۲
- طبقه متوسط ..... ۷۲
- طبقه متوسط بازاری ..... ۷۲
- زمین داران خرد ..... ۷۳
- رعایا ..... ۷۳
- ۳- پیدایش و تکوین طبقه متوسط جدید در دوره پهلوی ها ..... ۷۳
- طبقه متوسط جدید در دوره پهلوی اول ..... ۷۳
- طبقه متوسط جدید در دوره پهلوی دوم ..... ۷۶
- الف) طبقه متوسط جدید از سال ۱۳۲۰ تا انقلاب سفید ..... ۷۶
- ب) طبقه متوسط جدید از انقلاب سفید تا انقلاب اسلامی ..... ۷۸
- ۴- طبقه متوسط جدید در ایران بعد از انقلاب اسلامی ..... ۸۳
- نقش طبقه متوسط جدید در وقوع انقلاب اسلامی ایران ..... ۸۳
- طبقه متوسط جدید طی دهه ۶۰ ..... ۸۶
- طبقه متوسط جدید طی دهه ۷۰ ..... ۹۲
- طبقه متوسط جدید طی دهه ۸۰ ..... ۱۰۱
- الف) شهرستان‌های کوچک ..... ۱۰۳
- ب) شهرستان‌های متوسط ..... ۱۰۴
- پ) شهرستان‌های بزرگ ..... ۱۰۴



۱۰۷	جمع بندی فصل سوم
۱۱۱	فصل چهارم: بررسی داده‌های میدانی
۱۱۱	۱- آماره‌های توصیفی
۱۱۲	۲- آماره‌های استنباطی
۱۱۳	الف) ارزیابی متغیرهای مستقل تحقیق
۱۱۳	تحلیل آماره‌های متغیر مستقل عدم استقلال طبقه متوسط جدید از دولت
۱۱۸	تحلیل آماره‌های متغیر مستقل جدایی فرهنگ عینی و ذهنی
۱۲۱	تحلیل آماره‌های متغیر مستقل نبود میانجی مدرنیته
۱۲۶	ب) بررسی و تحلیل متغیر وابسته (از خودبیگانگی)
۱۲۶	مؤلفه احساس بی قدرتی
۱۲۷	مؤلفه احساس بی معنایی
۱۲۸	مؤلفه احساس بی هنجاری
۱۲۸	مؤلفه احساس انزوای اجتماعی
۱۲۹	مؤلفه احساس تنفر از خویشان
۱۲۹	مؤلفه احساس نارضایتی
۱۳۰	بررسی مؤلفه‌های احساس از خودبیگانگی
۱۳۱	پ) ارزیابی فرضیه‌های تحقیق

۱۳۲	فرضیه‌های فرعی
۱۳۳	فرضیه اصلی
۱۳۵	جمع بندی فصل چهارم
۱۳۹	فصل پنجم: مدرنیسم توسعه نیافتگی و ازخودبیگانگی طبقه متوسط جدید در ایران
۱۴۰	۱- مدرنیسم توسعه نیافتگی در ایران
۱۴۲	۲- مدرنیسم توسعه نیافتگی و نقش آن در ازخودبیگانگی طبقه متوسط جدید در ایران
۱۴۳	الف) عدم استقلال طبقه متوسط جدید از دولت و ازخودبیگانگی طبقه متوسط جدید
۱۴۸	ب) جدایی فرهنگ عینی و ذهنی و ازخودبیگانگی طبقه متوسط جدید
۱۵۲	پ) نبود میانجی مدرنیته و ازخودبیگانگی طبقه متوسط جدید
۱۵۷	۳- از خود بیگانگی طبقه متوسط جدید و توسعه سیاسی در ایران
۱۵۹	
۱۶۱	فصل ششم: نتیجه گیری و پیشنهادات
۱۶۱	فهرست منابع
۱۶۵	فهرست منابع (کتب) فارسی
۱۶۵	فهرست مقالات فارسی
۱۶۹	فهرست منابع (کتب) انگلیسی
۱۷۱	پیوست‌ها

۱۷۱ ..... پیوست ۱-۱

۱۷۳ ..... پیوست ۲-۱

---

## فهرست نمودارها

---

نمودار ۱-۳ نتایج سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۰ در خصوص درصد رشد جمعیت شهرها ..... ۱۰۱



---

## فهرست مدل ها

---

مدل ۱-۱ مدل مفهومی تحقیق ..... ۲۳



---

## فهرست جداول

---

- جدول ۱-۱ تیپولوژی حالات مختلف تطابق با توجه به اهداف فرهنگی و وسایل نهادی شده ..... ۳۸
- جدول ۱-۳ جمعیت مهاجر، ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ ..... ۸۷
- جدول ۲-۳ توزیع جمعیت شاغل بر حسب وضع شغلی طی دهه ۶۰ ..... ۸۸
- جدول ۳-۳ آمار نفوس و مسکن سال ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ و ۱۳۷۵ ..... ۹۳
- جدول ۳-۴ آمار کارکنان دستگاه‌های دولتی بر حسب مدرک تحصیلی ..... ۹۵
- جدول ۳-۵ وضعیت مسکن و میزان برخورداری از امکانات و تسهیلات (خانوار) ..... ۹۷
- جدول ۳-۶ قشرهای متوسط به تفکیک سستی جدید در سرشماری‌های ۱۳۳۵-۱۳۷۵ ..... ۹۶
- جدول ۳-۷ جمعیت شاغل ۱۰ ساله و بیشتر بر حسب گروه عمده شغلی (کل کشور) ..... ۹۹
- جدول ۱-۴ توزیع سنی گروه نمونه‌ها ..... ۱۱۱
- جدول ۲-۴ توزیع فراوانی و درصد میزان تحصیلات نمونه‌ها ..... ۱۱۲
- جدول ۳-۴ توزیع فراوانی و درصد جنسیت نمونه‌ها ..... ۱۱۲
- جدول ۴-۴ توزیع فراوانی سوال ۱ پرسش نامه ..... ۱۱۴
- جدول ۵-۴ توزیع فراوانی سوال ۲ پرسش نامه ..... ۱۱۴
- جدول ۶-۴ توزیع فراوانی سوال ۳ پرسش نامه ..... ۱۱۵
- جدول ۷-۴ توزیع فراوانی سوال ۴ پرسش نامه ..... ۱۱۶
- جدول ۸-۴ توزیع فراوانی سوال ۵ پرسش نامه ..... ۱۱۶
- جدول ۹-۴ توزیع فراوانی سوال ۶ پرسش نامه ..... ۱۱۷
- جدول ۱۰-۴ میانگین و انحراف متغیر عدم استقلال طبقه متوسط جدید از دولت ..... ۱۱۷
- جدول ۱۱-۴ توزیع فراوانی سوال ۷ پرسش نامه ..... ۱۱۸
- جدول ۱۲-۴ توزیع فراوانی سوال ۸ پرسش نامه ..... ۱۱۹
- جدول ۱۳-۴ توزیع فراوانی سوال ۹ پرسش نامه ..... ۱۱۹
- جدول ۱۴-۴ توزیع فراوانی سوال ۱۰ پرسش نامه ..... ۱۲۰
- جدول ۱۵-۴ توزیع فراوانی سوال ۱۱ پرسش نامه ..... ۱۲۱
- جدول ۱۶-۴ میانگین و انحراف معیار متغیر جدایی فرهنگی عینی و ذهنی ..... ۱۲۱



- ۱۲۲.....
- جدول ۴-۱۸ توزیع فراوانی سوال ۱۳ پرسش نامه..... ۱۲۳
- جدول ۴-۱۹ توزیع فراوانی سوال ۱۴ پرسش نامه ..... ۱۲۳
- جدول ۴-۲۰ توزیع فراوانی سوال ۱۵ پرسش نامه ..... ۱۲۴
- جدول ۴-۲۱ توزیع فراوانی سوال ۱۶ پرسش نامه ..... ۱۲۵
- جدول ۴-۲۲ توزیع فراوانی سوال ۱۷ پرسش نامه ..... ۱۲۵
- جدول ۴-۲۳ تفاوت میانگین و انحراف استاندارد متغیر نبود مدرنیته ..... ۱۲۶
- جدول ۴-۲۴ توزیع فراوانی و درصد تائید وجود مولفه احساس بی قدرتی ..... ۱۲۷
- جدول ۴-۲۵ توزیع فراوانی و درصد تائید وجود مولفه احساس بی معنایی ..... ۱۲۷
- جدول ۴-۲۶ توزیع فراوانی تایید وجود مولفه احساس بی هنجاری ..... ۱۲۸
- جدول ۴-۲۷ توزیع فراوانی و درصد تائید وجود مولفه احساس انزوای اجتماعی ..... ۱۲۹
- جدول ۴-۲۸ توزیع فراوانی و درصد تائید به مولفه احساس تنفر از خویشان ..... ۱۲۹
- جدول ۴-۲۹ توزیع فراوانی و درصد تائید مولفه احساس نارضایتی ..... ۱۳۰
- جدول ۴-۳۰ توزیع فراوانی و درصد از خودبیگانگی (مجموع مولفه‌های آن) ..... ۱۳۱
- جدول ۴-۳۱ ضریب همبستگی (رابطه بین) مولفه‌های مدرنیسم توسعه نیافتگی و از خودبیگانگی ..... ۱۳۱
- جدول ۴-۳۲ بررسی اثر پیش بینی کنندگی متغیرهای سه گانه بر از خود بیگانگی ..... ۱۳۴

---

## مقدمه

---

عموم نظریه پردازان و متفکران علم سیاست بر این باورند که یکی از دلایل عدم رشد دموکراسی در کشورهای در حال توسعه، روند شکل‌گیری ناقص طبقه متوسط جدید است.

همچنین از سویی، بسیاری از کارشناسان علوم سیاسی و جامعه‌شناسان ایرانی بر این اعتقادند که اساساً در جامعه ایرانی طبقه متوسط جدید آن روند تاریخی و تحولات اقتصادی را که اروپا سپری کرده و از دل طبقه بورژوازی چنین طبقه‌ای شکل گرفته، را سپری نکرده است، پس اساساً ما طبقه‌ای به نام طبقه متوسط نداریم. از سویی دیگری این پرسش مطرح می‌گردد که قشرهایی که طی مهاجرت از روستا و شهرهای کوچک به سوی شهرهای بزرگ و کار در سیستم‌های دیوان سالاری و اداری از زمان رضا پهلوی تا کنون گسیل داشته شده‌اند و طی آن نحوه مصرف و شیوه و سبک زندگی‌شان و دغدغه‌های اجتماعی و سیاسی با قشرهای دیگر متفاوت است چه هویتی می‌توان برای آنها قائل شد؟ آیا بایستی این قشر را به همراه مطالبات و تاثیراتش نادیده انگاشت یا آنها را طبقه متوسطی نامید که فرم و شکل ظاهری آنها به دلیل آمرانه بودن نوسازی در ایران و حکومتی بودنش (از دوره پهلوی تا کنون)، شباهت به طبقه متوسط جدید دارد، ولی عملکرد و کارکرد آن شباهت کمتری به طبقه متوسط جدید دارد. همچنین این سوال مطرح می‌گردد که آیا شکل‌گیری چنین طبقه‌ای حتی در ظاهر، شأنیت و مطالباتی را به همراه نمی‌آورد و این مطالبات تاثیراتی را بر تحولات سیاسی و اجتماعی جامعه بر جای نمی‌گذارد؟ بنابراین چنین شکل معیوبی از طبقه متوسط جدید در ایران را چه می‌توان نامید؟ آیا اساساً هویتی برای آن نباید قائل شد و به طورکل صورت مسئله را پاک کرد و یا اینکه با پذیرفتن وجود چنین طبقه‌ای حتی به شکل معیوب و از خودبیگانه آن به‌شناسی عوامل تاثیر گذار بر تضاد شکلی و محتوایی این طبقه در راستای افزایش توسعه سیاسی و اجتماعی جامعه پرداخت. بنابراین با رویکردی دیگر می‌توانیم این مسئله را اذعان داریم که طبقه متوسط جدید در ایران وجود دارد اما نه به شکل خودآگاه.

پس در راستای هویت بخشی و مطالبات خواهی برای آن ابتدا بایستی به شناسایی عواملی که باعث ازخودبیگانگی این طبقه مترقی می‌گردد پرداخت تا بتوان عواملی که خودآگاهی را از این طبقه سلب کرده را واریسی کرد و به ارائه راهکار برای آن پرداخت.

بنابراین لزوم شناخت و مطالعه تمامی ابعاد و زمینه‌های آگاهی بخشی و ازخودبیگانگی طبقه متوسط جدید ایران بعنوان طبقه‌ای که ماشین حرکت جامعه به سمت توسعه و پیشرفت می‌باشد، در راستای سیاستگذاری و برنامه ریزی دقیق و شناخت مشکلات جامعه‌شناختی و رسیدن به مدرنیسم و توسعه یافتگی برای جامعه امروز ایران، امری بسیار حیاتی می‌باشد.

## **روژان حسام قاضی**

عضو هیئت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رباط کریم



